

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XXXIII

NeŖir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER - Bilgin AYDIN

Misafir Editörler - Guest Editors

Mustafa S. KüçükaŖcı - Cengiz Tomar

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXXIII

PROF. DR. MUAMMER KEMAL ÖZERGİN
HATIRA SAYISI - I

İstanbul - 2009

MEMLÜKLER DEVRİNDE OĞUZLAR/ TÜRKMENLERE BİR BAKIŞ

Altan ÇETİN*

Memlûkler, Selçuklularla başlayan tarihi sürecin ve geleneğin en önemli halkalarından birisini teşkil ederler. 1250'den 1517'deki yıkılışına kadar Hicaz, Mısır, Suriye, el-Cezire ve Anadolu bölgesinde en büyük güçlerden biri olarak bu coğrafyanın şekillenişinde ciddi pay sahibi olmuştur. 13. asırdan 16. asrın başına kadar bölgede başat bir güç olan bu devletin en önemli hususlarından biri buradaki Türk karakterinin oluşumundaki payıdır. Memlûklerin bölgede önemli bir kuvvet oldukları devirde Osmanlılar diğer bir önemli devlet olarak dikkat çekmekteydiler ve 16. yüzyılın başında tüm bölgeye hâkim olarak buradaki Türkmen varlığının sürdürücüsü oldular. Bu çalışmada temas edilememekle birlikte Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları, Karakoyunlular ve Akkoyunlular gibi siyasi teşekküller de bölgede Türkmen varlığının devamında diğer önemli unsurlar olacaklardır. Biz bu çalışmada, Memlûkler bağlamında bölgedeki Türkmen varlığına dair olanı bir makale sınırları için ortaya koymaya çalışacağız. Memlûklerin Anadolu'daki hâkimiyet sahası genel hatlarıyla batıda Tarsus, Kuzeyde Divriği-Malatya güneyde Suriye geçişinde Ayıntab ile sınırlı olduğundan ele alınan bölgenin genel durumunu ortaya koymak bakımından Memlûk bağlamı önemli gözükmektedir. Çalışmada üç ana bölüm bulunmaktadır: İlk olarak Türkmenlerin

* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

bu asırda bölgedeki yerleşimlerini sağlayan Memlûk Sultanı Baybars'ın siyaseti, ikinci olarak Memlûk kaynaklarında Türkmenlere dair yansıyan teorik bilgiyi tespit ve nihayet özellikle Memlûk ordusunda yer almaları cümlesinden olarak Türkmenlere dair kayıtlar ortaya konulacaktır. Böylece 14-15. asırda bölgede bulunan Türkmen varlığı gerek siyasi gerekse de kültürel olarak kaynaklara aksettiği kadarıyla tespit edilecektir. Bu çalışma müstakbelde şu an tespit edilenden daha fazla toponomik bilgilerle desteklendiğinde daha da verimli bir yere ulaşılacaktır. Buna rağmen çalışmayla Oğuz boylarının genel yerleşim bölgesinin tespiti, Oğuz boylarının adları ve sayılarına dair elde edilen bilgiler bile bölgedeki yoğun Türkmen varlığını anlamamız bakımından önemlidir.

I- 14 ve 15. Yüzyıllarda Bölgeye Türkmenlerin Yerleştirilmeleri

Memlûklerin bölgenin etnik yapısı üzerindeki etkisi Türkiye Selçuklularının Moğol istilası sırasında zaafa uğradığı ve devletin kurulduğu ilk zamanlara kadar gider. Anadolu'ya hâkim olan Türkiye Selçuklu Devleti, 1243'te Moğollarla yaptığı Köseadağ Savaşı'ını kaybetmesi sonrası ağır Moğol baskısı altında kalmıştı. Bu baskı sonucu özellikle Kayseri ve Sivas'ta yaşayan Türkmenler, Memlûk Sultanı Baybars zamanında Suriye bölgesine yerleşmişlerdir. Bu dönemde Suriye'ye gelip Şam'a yerleşen Türkmenler, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra çıkan siyasi karışıklıktan faydalanarak 1337'de Elbistan civarında Dulkadiroğulları beyliğini kurmuşlardır. Yavuz Sultan Selim, 1516 yılında Mercidabık'ta Memlûklüleri yenerek bugünkü Suriye topraklarını Osmanlılara bağlamıştır.

Türkmenlerin bölgeye yerleşmesini sağlayan Baybars'ın uyguladığı el-Cezire ve Suriye siyasetinin ilk aşaması Moğollar, Ermeniler ve Haçlılar ile mücadeleye başlamadan önce dâhilde birliği sağlamak ve Suriye ile ilgili iç problemleri tamamen halletmekti. Bu dirayetli sultan Suriye'deki isyanları bastırdıktan sonra her tarafa dağılmış olan Bahrî Memlûkler'i kendi etrafında topladı, ordudaki nüfuzunu kuvvetlendirecek ve askerleri kendi şahsına

bağlayacak çeşitli tedbirler aldı; vergileri hafifletmek suretiyle de halkın ve çiftçinin sevgisini kazandı. Ayrıca, Memlûkler'in Suriye ve Mısır'daki hâkimiyetini perçinlemek için de Hülagü tarafından son verilmiş olan Abbasî Hilafeti'ni Mısır'da yeniden kurdu. Ayrıca Ermeniler üzerine düzenlediği seferlerle bölgenin Türkleşme sürecinde önemli adımlar atmıştır.

Baybars'ın o yıllarda kendilerine yurt arayan Türkmenlere karşı olan tutumu ve Türkmen meselesi ile ilgili siyaseti konumuz bakımından son derece önemlidir. Bilindiği üzere Moğol istilası sonucunda Anadolu'ya Horasan ve Azerbaycan'dan pek çok Türkmen gelmiş idi. Bu şekilde gerçekleşen göçler ile bölgede Türk nüfusu yoğunluk kazanmış ve Anadolu'nun her yeri Türkmen grupları ile dolmuştu. Anadolu'da birikmiş olan bu Türkmenler dirayetlerini kaybetmiş Selçuklu Sultanları'na itaat etmedikleri gibi Moğollar'a da tâbi olmak istememişlerdir. Bu sebeple Hülagü ve Abaka zamanında bu Türkmenler üzerine çeşitli zamanlarda Moğol kuvvetleri gönderilmiş, özellikle Baybars'ın 1277'deki Anadolu seferi esnasında Moğollar'a yardımcı olmayıp onlara katılmadıklarından dolayı, Memlûkler'in geri çekilmesinden sonra Anadolu'ya gelen Abaka tarafından bunların birçoğu öldürülmüş idi. İşte kendilerine karşı uygulanan bu şiddet siyasetinden çok muzdarip olan Türkmenler'in bir kısmı Bizans uçlarına göç ederken, diğer önemli bir kısmı ise Memlûk Devleti'ne sığındı. Kırk bin evden fazla olan bu Türkmenlere Baybars hiç düşünmeden kucak açmış ve onları Gazze'den itibaren Antakya ve Sis hududuna kadar bütün sahil bölgesine yerleştirmiş; kendilerine çoğu Frenkler'den alınmış olan topraktan ikta olarak vermişti. Türkmenler bu uygulama sonucunda kendileri için güvenli bir yurt bulmuşlar, Memlûk Devleti ise Baybars'ın bu akıllı siyaseti ile Suriye sınırlarında Türkmenler'den oluşan bir tampon bölge oluşturmuştu. Bahsedilen bölgeye yerleştirilmiş olan Türkmenler zaman içerisinde çoğunlukla; Ayıntab, Halep, Antakya ve Trablus yörelerinde mekan tutmuşlar idi. Genel bir adlandırmayla XIII-XV. yüzyıllarda Şam Türkmenleri diye tanınan bu Türkler, Güney Doğu Anadolu'nun batı kısmında ve kuzey Suriye'de yaşadıkları sırada, özellikle Memlûk Devleti zamanında tükenmez bir kaynak olarak çok önemli siyasi

ve iskan faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Türkmenler bu süre zarfında Memlûk Devleti'nin en güvenilir yardımcı kuvvetleri olmuşlar ve bu sebeple de Baybars devrinden itibaren Çukurova'daki Ermeni Krallığı üzerine yapılmakta olan seferlere hemen hemen her zaman çok kalabalık sayıda katılmışlar, buralarda yurt tutarak küçük beylikler kurmuş ve bu bölgenin Türkleşmesini sağlamışlardır. Çukurova'ya yapılan akınlara çoğunlukla Türkmenlerin Üç Ok koluna mensup olan boylar yani; Yüregir, Kınık, Bayındır ve Salur boyları katılmıştır².

II- Memlûkler Devrinde Oğuz/Türkmenlere Dair Bilinenler:

Bu Türkmen varlığı Memlûk kaynaklarına değişik vesilelerle yansımıştır. Öncelikle burada Türk asıllı Memlûk devri müellifi el-'Aynî'nin Oğuzlara dair verdiği bilgilerden bahsetmek bu babda yerinde ve yeterli olacaktır. el-'Aynî eserinde Oğuzların 22 boyunun adını ve damgalarını vermiştir. el-'Aynî: "*Oğuzlar'dan Türkmenler çıkar. Bunlar yirmi iki boydur. Her boyun hayvanlarında ve kapkacaklarında bulunan ve birbirlerinden ayrılmasını sağlayan bir damgası (alâmeti) vardır.*" diyerek başlar. Ardından 22 Oğuz boyunun isimlerini damgalarını kayıt eder. el-'Aynî'nin Oğuzlar'a (Türkmenler'e) dâir verdiği bilgiler cümlesinden olarak Bilâd eş-Şam ve'l-Ermen'de yerleşik hâlde taifelerin bulunduğu ve bunların iki ana bölüğe ayrıldığı, bunlardan birine **Bozok** (بزاق) diğeri ise **Üçok** (اوج اق) denildiğini kaydetmesi dikkat çekicidir³. Bu bilgi bize ata yurttaki

² Cüneyt Kanat, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1260–1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana 1999, s. 428–432; Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, Ankara 1963, s. 8; a. mlf., "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, S.1, s. 77; Kâzım Yaşar Koprıman, *Memlûkler, Makaleler*, Ankara, 2005, s. 572–586.

³ el-'Aynî, *es-Seyf el-Mühenned fî Siret el-Melik el-Mü'eyyed "Şeyh el-Mahmûdî"*, Tah. Fehim Muhammed Şeltût-Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1966–1967, s. 26; Altan Çetin, "Bir Memlûk Kaynağında Yer Alan Oğuz/Türkmen Boyları ve Damgalarına Dâir Bir Değerlendirme", *Belleten*, LXXII, 264, 2008, s. 483–489; Bozok Üçok meselesine dâir bkz. O. Üçler Bulduk, "Oğuznamelere Göre Üçok-Bozok veya İç-Oğuz Dış-Oğuz

Bozok-Üçok ayrımının Yakın Doğu'ya taşındığını göstermektedir. Ayrıca el-^cAynî kendi zamanında Anadolu ve Suriye'de yaşayan Türkmenlerin aslının Selçuklu hükümdarı Alp Arslan zamanında Anadolu'ya gelen gruplardan olduğunu da kaydetmektedir⁴. Bir Memlûk müellifinin verdiği bu bilgiler devletin ilk zamanlarında ilgilendiği, topraklarından yer verdiği ve ordusunda görevlendirdiği Türkmen unsuru hakkındaki bilgisi ve dikkatini anlamak bakımından önemlidir. Ortaçağın bir anlamda etnisite çağı olmadığını düşünürsek bu ayrıntılı bilgilerin dönemi ve bölgedeki Türk varlığının köklülüğü daha iyi tebarüz edecektir. el-Cezire ve Doğu Anadolu'daki bu Türk varlığı Memlûk devri boyunca devam edecek, bölgedeki Ramazanoğlu ve Dulkadiroğulları gibi beyliklerinde varlığıyla bu yapı kendisini Osmanlı dönemine taşıyacaktır.

III-14.-15. Asırda Memlûk Devrinde Bölgede Türkmen Varlığı

Son olarak burada Memlûk ordusunda yer alan Türkmenler vesilesi ile kaynaklara yansıyan bilgileri aktarmak istiyoruz. Memlûk ordusunda yer alan gruplardan birisi Ecnâd et-Türkmân adını alan Türkmenler idi.⁵ Bu Türkmenler vesilesi ile bölgede Memlûk Devleti içindeki Türkmenler Halil b. Şahin ez-Zâhirî'ye göre; *Gazze'den Diyarbakır'a kadar olan sahada mukim idiler. Bu Türkmen gruplarından İbn Kutlubey, İbn Köpek, İbn Sakalsız⁶, İbn Dulkadır (Dulkadiroğulları), İbn Ramazan (Ramazanoğulları), el-Özerîyye⁷, el-Bazâtîyye/Doğancı-Oğulları, el-Beyâziyye (Bayatlar)⁸,*

Meselesi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.1, S.3, 1997, s. 109–116; Tufan Gündüz, "Oğuzlar/Türkmenler", *Türkler*, c.2, Ankara, 2002, s. 272; Erdal Aksoy, "Oğuz Türklerinin İdari Yapı ve Boy Teşkilâtına Bir Bakış", *Türkler*, c. 2, Ankara, 2002, s. 320.

⁴ el-^cAynî, *es-Seyf el-Mühenned*, s. 26

⁵ el-Makrizî, Takiyy ed-Din Ahmed b. Ali, *Kitâb es-Sulûk li Marifet-i Duvel el-Mulûk*, (Tah. M. Mustafa Ziyade-Said Abdulfettah Aşûr), c. 1, K. 2, Kahire, 1934-1958, s. 479.

⁶ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.4, K.1, s.187.

⁷ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.4, K.1, s.117.

⁸ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.4, K.1, s.117,s.187.

Bozcalular, Beğdili, el-Maraşlılar, el-Erâkîyye, Üçoklu⁹/et-Türkmân el-Üçokîyye¹⁰; bu taifeler içinde Beni Özer ve Beni Bernâs gibi taifeler vardı¹¹, Bozoklu/el-Ümerâ el-Bozokîyye¹²/et-Türkmân el-Bozokîyye¹³, el-İnâliyye, el-Harbendeliyye, el-Kanculîyye? (Kanglı?), el-Bâzîyye¹⁴/ İbn Sâhib el-Bâz¹⁵, ez-Zekerîyye¹⁶, İbn Karaca¹⁷, Avşarîyye¹⁸ olarak zikredilmektedir. Ermeni müellifi Vahram'ın vekayinâmesinde verdiği şu bilgiler Türkmenlerin fonksiyonlarının tespitinde fikir vericidir; Vahram, Sultan Baybars'ın 1275 Kilikya seferinden bahsederken, ".....ve çok eski zamanlardan beri çobanlıkta iştigal eden aşiretler olup kış mevsimini geçirmek üzere sürülerini bu taraflara sürmüş olan Türkmenleri de etrafına topladı. Memleketi ve geçitleri çok iyi bilmekte olan bu aşiretler, sultanla birleştiler."¹⁹ Görüldüğü gibi el-'Aynî, Halil b. Şahin ve Vahram'ın aktardıkları bölgedeki Türkmen varlığı hakkında son derece önemli bilgilerdir. Türkmenler bu devrede (15. yüzyıl) 180.000 atlı çıkarabilecek bir güce ulaşmışlardı. Bilâd eş-Şâm ve Haleb'te bulunduğu ifade edilen ve Türkmen kabileleriyle ilgilenen ve onlara komutanlık yapan kişiler vardı.²⁰ Bunlar "mukaddem et-Türkmân"

⁹ "Bu taife 1417 senelerinde, Memlûk devletine bağlı idiler.", el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.4, K.1, s.401.

¹⁰ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 4, K. 3, s. 1186.

¹¹ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 3, K. 2, s. 504.

¹² el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 3, K. 2, s. 961.

¹³ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 3, K. 2, s. 450.

¹⁴ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 4, K. 1, s. 125.

¹⁵ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 4, K. 1, s. 187.

¹⁶ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 1, K. 2, s. 126.

¹⁷ İbn Hacer, İbn Hacer Askalanî, *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-'Omr fi et-Tarih*, Tah. Muhammed Abdulmuid Han, c. 8, Beyrut, 1986, s. 278.

¹⁸ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 4, K. 1, s. 820.

¹⁹ Vahram, Kilikya Kralları Tarihi, *Vahram Vekayinamesi*, Ter. H. D. Andreasyan, İstanbul, 1946, (Yayınlanmamış Tercüme), s. 29.

²⁰ el-Kalkaşandî, Ebû el-Abbâs Ahmed b. Ali, *Subh el-A'şâ fi Sinâ'at el-İnşâ*, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, c. 5, Beyrut, 1987, s. 440; Muhammed Ahmed Duhman, *Muceem el-Elfâz et-Tarihîyye fi el-'Asr el-Memlûkî*, Dimaşk, 1990, s. 142.

adını alırdı.²¹ Bunların komutanları "onarlı" olarak tasnif edilirdi. Toplam 35 komutan (mukaddem el-uşrân) vardı. Bunların herbirine 35000 atlı verilirirdi.²² Arap askerleri Memlûk ordusunda sağ kanatta yer alırken, Türkmen kuvvetleri adet olarak "meysere" denilen sol kanatta yer alırlardı.²³ el-Kalkaşandî Bilâd eş-Şarkîyye'de (takriben Güney ve Doğu Anadolu Bölgesi) bulunan birliklerin çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturduğunu yazmaktadır. Herhangi bir sefer olduğu zaman kendilerine sefere hazırlık emri yazılır ve kabileler ayrı ayrı isimleri zikredilerek durum tebliğ edilirdi. Bunlar içinde Murad Hoca, Ahi Bozdoğan, Zeyn el-Melik Tozdoğan, Bozok taifesinden Ali b. İnal et-Türkmanî, Yakub b. Ali Şâr bulunuyordu.²⁴ el-Kalkaşandî, 'Bilâd eş-Şâm'da isimleri zikredilerek, sefere çağırılan Türkmenler vardı' demektedir. el-Bozokîyye, İbn İnâl, Evlâd Ramazan el-Emîrîyye, el-Özerîyye (Haleb Türkmenleri), ed-Dögerîyye (Salim ed-Dögerî'nin topluluğudur.), el-Harbendelîyye, Ağaçerîyye, el-Varsak (Tarsus Türkmenleri), el-Kınkîyye, el-Babenderîyye (en-Nakibîyye), el-Bekirîyye, el-Bayatîyye bu cümledendi.²⁵ Ümerâ el-Varsak Memlûk devletine tâbi Türkmenler arasında geçmektedir.²⁶ 1399 senesinde Dımaşk'ta yapılan resmi

²¹ el-Ömerî, İbn Fazlullah Ahmed Yahya, *et-Tarif bi-el-Mustalah eş-Şerif*, Tah. Semîr ed-Durrûbî, Kerek, 1992, s. 145-150.

²² Halil b. Şahin ez-Zahirî, *Zubdetü Keşf el-Memâlik*, Tah. Ravaisse, Paris, 1894, s.105; Barbara Kellner-Heinkele, "The Turkomans and Bilâd as-Şâm in the Mamluk Period", *Land Tenure and Social Transformation in the Middle East*, Ed. Tarif Khalidî, Beirut, 1984, s. 169-180.

²³ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.1, K.3, s.292; el-'Aynî, Bedr ed-Dîn Mahmud b. Ahmed, *İkd el-Cuman fi Tarih Ehli'z-Zaman*, Tah. Muhammed Muhammed Emin, c.2, Kahire, 1989, s.274; İbn el-Furat, Nasır ed-din Muhammed b. Abd er-Rahim b. Ali, *Tarih İbn el-Furat*, Tah. Kostantin Zurayk-Neclâ İzzeddin, c. 7, Beyrut, 1936, 1939, 1942, s. 216.

²⁴ el-Kalkaşandî, *Subh*, c.7, s. 304.

²⁵ el-Kalkaşandî, *Subh*, c.7, s. 305.

²⁶ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 3, K. 2, s. 961; "Ümerâ el-Varsak Ferec zamanında Memlûklere bağlı idi.", İbn Tagribirdî, Ebû el-Mehâsin Cemal ed-Din Yûsuf, *en-Nucüm ez-Zâhire fi Mulûk Misr ve el-Kahire*, (Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin), c. 12, Kahire, 1963, s. 139.

geçide 4000 kadar Türkmen askerî katılmıştı.²⁷ Memlûk Devleti, 1404 senesinde Dulkadiroğulları ile Ramazan oğulları arasında antlaşma sağlamış; bu iki taraf içinde bulunan el-Üçokîyye ve el-Bozokîyye'nin arası bulunmuştur. Bunlar sultana bağlı idiler.²⁸ İbn Ecâ seyahatnamesinde; Haleb nâibinin, 1470'lerde Üçok ve Bozok emîrlerinin üstazı makamında olduğu ifade edilmektedir.²⁹ Haleb nâiblerinin kuvvetleri arasında Türkmenler bulunurlar ve seferlere iştirak ederlerdi.³⁰ Üstâz'ın Memlûk toplumdaki anlamı adeta bir baba konumundaki yeri düşünülecek olursa bu Memlûk Devleti ile Türkmenler arasındaki ilişkiler hakkında bir fikir verebilir. Ancak izah olunacağı üzere Türkmenler Memlûklere her zaman muti' olmamışlardı.

Türkmen toplulukları Suriye (Bilâd eş-Şâm)'deki askerî hareketlere iştirak ederlerdi.³¹ Ecnâd et-Türkmân 'Ayn-ı Câlût seferine de katılmışlardı.³² Sultan Baybars Antakya seferinde Türkmenlerden kuvvet almıştı³³ ki bunlar 1264 senesinde Türkmenler Akkâ bölgesine yapılan seferlere katılmış ve bir grup Frank'ı esir almışlardı.³⁴ Yine 1275 senesinde Haleb askerlerine

²⁷ İbn İyâs, Zeyn ed-Dîn Muhammed b. Ahmed, *Bedâi ez-Zuhûr fi Vekâyi' ed-Duhûr*, Tah. Muhammed Mustafa, c. 1/2, Kahire, 1982, s.574.

²⁸ İbn İyâs, *Bedâi*, c. 1/2, s. 703.

²⁹ İbn Ecâ, Muhammed b. Mahmûd el-Halebî, *Rihle Emîr Yeşbek*, Tah. Ahmed Duhman, el-Irak beyne el-Memâlik ve el-Osmaniyyîn el-Etrâk, Dimaşk, 1986, s. 86.

³⁰ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 4, K. 1, s. 119.

³¹ "Türkmenler Haleb askerlerinin hareketlerinde onlara katılıyorlardı.", Aybek ed-Devâdârî, Ebu Bekr b. Abdullah b. 'İzz ed-Din, *Kenz ed-Durer ve Câmi' el-Gurer/ ed-Durret ez-Zekîyye fi Ahbâr ed-Devle et-Türkiyye*, Tah. Ulrich Haarmann, c. 8, Kahire, 1971, c. 8, s. 183; "Yeşbek Şahsuvar üzerine giderken (4.sefer) Haleb'e geldiğinde Haleb nâibinin yanında Bozokiyye ümerasından Emîr Şahbudak b. Dulkadir, Emîr Muhammed b. Eslemes, Emîr Halil b. Bozcâ, Emîr Hamza b. İnal; İbn Gündüz ve Üçok ümerasından Emîr Ömer b. Ramazan, kardeşi Davud ve diğer bazı emîrlere bulunuyordu.", İbn Ecâ, *Rihlet Emîr Yeşbek*, s. 85.

³² Aybek ed-Devedârî, *Kenz ed-Durer*, c. 8, s. 48; el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 1, K. 2, s. 429.

³³ İbn el-Furat, *Tarih*, c. 7, s. 34.

³⁴ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 1, K. 2, s. 527.

ve Türkmenlere Kusayr kalesini muhasara emri verilmişti.³⁵ Sultan, 1275 senesinde Türkmenlere Kissis'i muhasarasını buyurmuştu³⁶. Sultan Baybars, Gazze'ye bir gelişinde Türkân, el-Âbid, Cerm ve Sa'lebe Araplarının emîrlerine hilat vermiş ve onları zekat toplamakla görevlendirmiş ve onlara berfid görevini de vermişti. Bunun yanında onları atları techiz ile görevlendirmişti.³⁷ Sultan Kalavun, Markab'a saldıran Haçlılar üzerine giderken Türkmen emîrleri kendisine katılmışlardı.³⁸ Sultan Kalavun devrinde 1281 senesinde Moğollara karşı yapılan savaşa Türkmenler de iştirak etmişlerdi.³⁹ 1262 senesinde Ümerâ et-Türkman Kal'at er-Rûm muhasarasında görev almışlardır.⁴⁰ 1316 senesinde Moğollara karşı duran Türkmenler çok sayıda Moğol emîrini esir almışlardı.⁴¹ 1374 senesinde Sis üzerine yapılan seferde Yarûkiyye olarak anılan Türkmenler de bulunmuştu.⁴² 1408 senesinde Emîr Nevruz'la vaki olan mücadelede, Türkmenlerden et-Türkân el-Üşerfiyye (Özeriyye) ve et-Türkân el-Beyazîyye (Bayatîyye) Memlûk ordusuna dahil olmuşlardı.⁴³ Türkmenler 1418 senesinde Haleb nâibiyle birlikte Gerger kuşatmasına⁴⁴ ve Timurla yapılan mücadelelerde de bulunmuşlardı.⁴⁵ Sultan Kayıtbay'ın Şahsuvar'la olan mücadelelerinde de Türkmenlerden yararlandığı görülmektedir.⁴⁶ Bunun yanında isyanların bastırılmasında da kullanılmışlardır.⁴⁷ Türkmen-

³⁵ İbn Şeddad, 'İzz ed-Din Muhammed el-Halebî, *Baybars Tarihi*, Ter. Şerefüddin Yaltkaya, Ankara, 2000, s.55.

³⁶ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, c. 7, s. 148.

³⁷ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 1, K. 2, s. 481.

³⁸ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, c. 2, s. 256.

³⁹ İbn el-Furat, *Tarih*, c. 7, s. 213.

⁴⁰ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, c.3, s.115.

⁴¹ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.2, K.1, s.162.

⁴² İbn Hacer, *İnbâ*, c.1, s.97.

⁴³ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.4, K.2, s.162.

⁴⁴ İbn Hacer, *İnbâ*, c.7, s.323.

⁴⁵ "Türkmen emîri Ahmed b. Ramazan Sahib el-Bâz gibi kişiler bu mücadelelerde yer almışlardı.", İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, c.12, s.186.

⁴⁶ es-Sayrâfi, *İnbâ el-Hesr fi Ebnâ el-'Asr*, (Tah. Hasan Habeşi), Kahire, 1970, s.221.

⁴⁷ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.2, K.1, s.110.

lerin zaman zaman sahil bölgelerinin muhafazasında görevlendirildiği görülmektedir.⁴⁸ Türkmen taifelerinin düşman atlarının tökezlemesini sağlamak maksadıyla savaşlarda onlara mahsus bir iş olarak (âdeten) hendek kazdıkları görülmektedir.⁴⁹

Türkmenler bu devirde koyun yetiştiriyor ve devlete "el-‘adâd" denilen bir vergi veriyorlardı. Haleb ahali de bunlardan istifade ediyordu. Harp zamanı ise bu topluluklar sultanın yanında bahsedilen seferlere katılıyorlardı.⁵⁰ Türkmenler berîd ve zekat toplama gibi görevlerle de tanzif olunmuşlardı.⁵¹

Türkmenlerin Memlûk devletine sağladıkları bu katkıların yanında devletle çatışmaya girdikleri de görülmektedir.⁵² Suriye (Bilâd eş-Şâm)’de bulunan Türkmenler zaman zaman isyan ediyorlar devlet bunların üzerine ‘asâkir eş-Şâm’ı çıkarıyordu. et-Türkmân Üçokîyye, el-Bozokîyye, et-Terâkim el-Yerâkîyye, et-Türkmân Beyazîyye (Bayatîyye)⁵³, el-Ağaçerîyye, kaynaklarda Memlûklar veya onlara bağlı Türkmenlerle çatışan Türkmen grupları olarak zikredilmektedirler.⁵⁴ 1378 senesinde et-Türkmân el-Üçokîyye ve el-Ağaçerîyye karışıklık çıkarmışlardı. Bunu sebebi kendilerine karşı olan kötü tutum idi.⁵⁵ 1383 senesinde Memlûk Devletine bağlı Türkmenler ve Ekrâd, Adana nâibi İbrahim b. Ramazan ve Üçokîyye’den Beni Özer ve İbn Murnâs ile savaşmak maksadıyla Sis’e gitmişlerdi. Türkmenler yenilmiş ve İbrahim b. Ramazan, Bayatîyye Türkmenleri’ne sığınmış ve burada ele geçirilmişti. Bu seferde Memlûklar Türkmenlerden at ve silâh olarak yüklü

⁴⁸ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.1, K.2, s.565.

⁴⁹ İbn Hacer, *İnbâ*, c.6, s.11.

⁵⁰ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 3, K. 1, s. 348.

⁵¹ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 1, K. 2, s. 481.

⁵² el-‘Aynî, *İkd el-Cumân*, c. 1, s. 293.

⁵³ “el-Yerâkîyye ve Bayazîyye (Bayatîyye) Sis bölgesinde Memlûklerle çatışıyorlardı.”, el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 3, K. 2, s. 506.

⁵⁴ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 3, K. 2, s. 440, s. 506, s. 518; İbn Hacer, *İnbâ*, c. 6, s. 52.

⁵⁵ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 3, K. 1, s. 348.

bir ganimet elde etmişlerdi.⁵⁶ Kaynaklar Türkmenlerin karışıklık çıkarmayı âdet hâline getirmiş, devamlı mesele çıkaran bir topluluk olduğunu da tek taraflı olarak kaydederler.⁵⁷ Türkmenler zaman zaman kendi aralarında da çatışıyorlardı. Haleb'te el-Üçokîyye ve el-Kınıkîyye'ye bağlı Türkmenler 1383 senesinde çatışmışlar ve Haleb nâibi Yelboğa en-Nâsırî bu durumu merkeze bildirmek durumunda kalmıştı.⁵⁸ Memlûklerin Türkmenlerle olan bu karşılıklı münasebetleri ayrı bir çalışma mevzu olacak kadar geniş olmasına rağmen burada bu kadarla iktifa ediyoruz. Memlûkler devrinde yukarıda bahsedildiği üzere Türkmenlerin bir grubunun devletin yanında diğer bazı grupların ise karşısında bulunması kaynaklarda "et-türkmân et-tâ'at" (Bağlı Türkmenler) ve "et-türkmân el-'usât" (İsyankar Türkmenler) tabirlerinin kullanılmasına sebep olmuştur.⁵⁹

Türkmenler 14-16. asırlar boyunca bölgede etkin olarak varolmuşlar, devletler kurmuşlar ve bu yapılar içinde aktif roller almışlardır. Selçukluyla başlayıp Anadolu, el-Cezire, Suriye ve Mısır bölgesinde gelişen siyasi ve kültürel gelenek bağlamında Türkmenler, Yukarı Dicle Havzasına yerleşerek buraların esas unsuru olmuşlardır. Osmanlı dönemi bu birikimin mirasçısı olacaktır.

⁵⁶ İbn İyâs, *Bedâî*, c.1/2, s. 338-339.

⁵⁷ İbn Hacer, *İnbâ*, c. 7, s.320.

⁵⁸ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 3, K.2, s. 499; İbn İyâs, *Bedâî*, c. 1/2, s. 336

⁵⁹ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c. 4, K.3 s. 504.